

Візантія та королівство Італія у Х ст.

Олег ЛУГОВИЙ (Одеса)

К. і. н., ОНУ імені І. І. Мечникова, доцент каф., lugowy@ukr.net

Серед дипломатичних формул 48-го розділу 2-ї книги трактату «De ceremoniis Aulae» (середина — друга половина Х ст.), як це давно помітили дослідники, бракує короля Італії. Це є тим більш дивним, що він мав би займати одне із найвизначніших місць у системі зовнішніх зв'язків Візантії та у «духовній сім'ї» василевса. Крім належності до єдиного колективу християнських правителів, важливою та очевидною ознакою спорідненості стають родинні зв'язки.

Константин Порфирогенет не даремно підкреслював виключний шлюбний статус франків, як особливо благородних. До його часів династичні шлюби представників константинопольських були рідкістю — дві царівни-хазарині і все. А от із франками — низка перемовин про шлюби да декілька реальних союзи.

Ч. В. Превіте Ортон у 1914 р. припустив, що Анна, донька Льва Мудрого від шлюбу із Зоєю Зауцес, була видана заміж за Людовика III Провансальського, Сліпого, імператора римського на Заході. Можливість такого шлюбу дитини Льва Мудрого та кузена Берти Тосканської згадується в одному з листів Ніколая Містика. Про сина Людовика Карла Константина, графа В'єннського, Ріхер Реймський говорить, що той хоч і королівського роду, але заплямований конкубінальним походженням дворядаж від пращурів. Ч. В. Превіте Ортон вважав, що йдеться про мати Анни, Зою Зауцес, яка довгий час була наложницею Льва VI, та мати самого Льва VI, яка була наложницею Василя I. Звідси і нетипове поєднання франкського та грецького імен графа. В подальшому гіпотеза Ч. В. Превіте Ортона розглядається в історіографії як доканий факт, котрий знаходить цілком логічне пояснення у тому, що Людовик, котрий у 900/901 р. домігся коронації королем Італії та імператором, міг бути цікавим Візантії в якості союзника. Однак 904 р. італійська кампанія Людовика скінчилась, він був заслплений у Вероні, а корона повернулась до Беренгара I Фріульського.

Розвиваючи далі свою думку Ч. В. Превіте-Ортон припустив, що друга дружина Беренгара I, короля Італії та імператора на Заході у 916–924 рр., відома під іменем Анни у дипломах Беренгара від 915–923 рр., могла б бути донькою Людовіка Сліпого та Анни, адже ім'я досить рідкісне для франкської знаті. Щоправда у такому випадку Анна була праонукою Беренгарового кузена та років на п'ятдесят молодшою за свого нареченого. Людовик однак був уже зламаною людиною та був навіть ладен простити Беренгару те, що останній заслпив його. Gesta

Berengarii, як і оповідь Константина Порфірогенета про ці події, знімають відповідальність безпосередньо з самого Фріульського графа та покладають її на якихось його слуг або мешканців Верони (DAI, 26). Скоріше за все такою стала офіційно прийнята версія після примирення ворогів. Втім нащадків у шлюбі не було.

В останні роки життя Людовика Сліпого владу в Провансі перейняв Гуґо, син графа Теобальда Арелатського та Берти, доньки імператора Лотаря II. Першим шлюбом Гуґо був одружений із сестрою Людовика Сліпого. З 926 по 947 рр. він був ще й королем Італії. Контакти між королем Гуґо та василевсом Романом Лакапіном встановилися близько 927 р., коли король відрядив до Константинополя в якості посланця батька Ліутпранда Кремонського (Antapodosis, III, 22–24).

Коли Ландульф, князь Беневента и Капуї, захопив значну частину феми Лангуардія та утримував її, не дивлячись на протести з Константинополя, протоспафарій Епіфаній з великими дарунками (уважно перерахованими у розділі II, 44 «De ceremoniis») та пропозицією військового союзу вирушив до короля Гуґо. Спільні дії Візантії та Гуґо примусили лангобардського князя відступити.

Апогеєм союзних відносин стала спілка проти арабів Фрежюсу — Фраксинетума (Antapodosis, V, 9, 14). Тоді Гуґо видав свою доньку від наложниці, Берту, за сина Константина Порфірогенета, Романа (майбутнього Романа II) (Antapodosis, V, 14, 20). Перемовини провадив вітчим Ліутпранда. Берта прибула до Константинополя у супроводі єпископа Зіґфріда Пармського та протоспафарія, стратіґа лангуардського Пасхалія і була похрещена Євдокією. Ліутпранд натякає на те, що Зіґфрід, разом із представниками Амальфі, Риму та Гаєти приєднались до прибічників Константина Порфірогенета під час перевороту в грудні 944 р., коли було скинуто Романа Лакапіна його власними синами (Antapodosis, V, 14, 21). Берта-Євдокія померла у 949 р. (Продовжувач Феофана).

Одночасно король Гуґо був чоловіком матері Альберіка, принцепса римського, і за нього ж видав 936 р. свою єдину законну доньку від першого шлюбу Альду (Antapodosis, IV, 3). Це не допомогло примирити Гуґо та Альберіка, однак мало зацікавити константинопольський уряд. Адже Альберік і сам був дипломатичним партнером василевсів та неодноразово згадується в трактаті «Про церемонії», хоч і не за ім'ям.

Не витримавши конкуренції із Беренгаром II Іврейським, онуком за матір'ю Беренгара I, до якого переходило все більше і більше італійських васалів, Гуґо облишив Італію на свого малолітнього сина Лотаря та вирушив до Провансу. Він помер 10 квітня 947 р. залишивши свої тамтешні володіння у спадок доньці свого брата Бозона (Antapodosis, V, 14, 31). Константин Порфірогенет тепер відряджав послів до Беренгара II. Першим послом став коміт палацу Андрій, котрий привіз Беренгарові

зокрема рекомендаційний лист відносно Лотаря (брата невістки василевса), в якому василевс просив Беренгара бути вірним слугою тому, хто милістю Божою є правителем (Antapodosis, VI, 2). Ф. Дьольгер датує листа зимою 947/948 чи 948/949 рр.

У відповідь Беренгар відрядив до Константинополя молодого Ліутпранда, котрий перед тим був примушений вивчити грецьку мову, чим завжди пізніше пишався. Ліутпранд вирушив в путь 1 серпня 948 чи 949 р., за три дні дістався Венеції, де зустрівся із кітоніом, євнухом Соломоном, котрий щойно повертався із візантійського посольства до Кордови та Саксонії. Разом із ним був посол саксонського короля Оттона, один із найбагатших купців Майнца Ліутфрід. Шлях від Венеції до Константинополя зайняв 25 серпня — 17 вересня (Antapodosis, VI, 4). Прийом у василевса дав нагоду Ліутпранду змалювати із щирим захопленням красоти палацу правителя греків та, одночасно, поставив у дуже скрутну ситуацію, оскільки на відміну від кордовського халіфа та германського короля, Беренгар не надіслав зі своїм послом багатих подарунків василевсові (Antapodosis, VI, 6).

Щільність дипломатичних, династичних та військово-союзних зв'язків Візантії та Італійського королівства не дає можливості припустити, щоб італійський король міг бути проігнорованим в переліку адресатів листів василевса. Дослідники пропонували декілька способів вирішення цієї проблеми. Так Ф. Дьольгер запропонував палеографічну кон'єктуру «король Італії», щодо згаданого у тексті трактату „короля Галлії», адже із правителями західних франків візантійський уряд тоді майже не контактував. Е. Маламут вважає що король Італії криється в трактаті під титулом „короля Франгії», поданого окремо від інших західних королів, адже він був важливішим для укладачів трактату за інших.

У цьому зв'язку варто зазначити, що коли візантійські автори говорили про Франгію, то в деяких випадках вони дійсно мали на увазі Італію, що стала частиною Королівства франків з 774 р. В трактаті «Про управління імперією» (29) королем Франгії Лодоїхом названий король Італії та імператор Римський Людовик II (855–875 рр.). Звісно, Людовик II Італійський був ще й імператором, тож, згідно із реконструкцією В. Онзорге, саме це давало б йому право іменуватись королем франків. Людовик вів листування із василевсом Василієм I, що відображене у Салернській хроніці. Однак в той час, коли укладався перелік 48-го розділу II книги трактату «Про церемонії», жоден король Заходу не був носієм титулу імператора. Після вбивства Беренгара Фріульського у 924 р. новий імператор, Оттон Саксонський, був проголошений аж у 962 р., запізно для того, щоб знайти відображення в переліку адресатів. І навпаки, Людовик Сліпий та Беренгар Фріульський, поєднували титули короля Італії та імператора так само, як це робив Людовик II, тож дійсно з точки

зору василевса ромеїв могли тішитись тим самим дипломатичним титулом «короля Франгії». Він же личив і Гуґо, котрий до своєї смерті був найближчим дипломатичним партнером Візантії з усіх франкських правителів та змагався за титул імператора на Заході.

Титул «короля Галлії» також вартий уваги. Хоча із VI ст. Галлія практично не згадується у візантійських текстах, а проте цей античний політонім відомий Ліупрандові Кремонському. Він його вживає двічі. Одного разу мова йде про короля Західних франків як про короля Галлії (Antapodosis. I, 11). Друга згадка складніша. У 933 р., коли Гуґо дізнався що італійська знать закликає до королівства Рудольфа Бургундського (тобто короля Верхньої Бургундії), то уклав із ним договір, яким передав під його владу «усі землі, якими володів у Галлії до того, як став королем» (Antapodosis. III, 48). В історіографії зустрічаються тлумачення цього місця від об'єднання Нижньої та Верхньої Бургундії до передачі Рудольфу володінь Гуґо за межами Провансу, тобто графств Вьеннуа та Ліонне. Присутність там Рудольфа наступні два роки дійсно підтверджується актовим матеріалом. Ця друга вказівка підказує, що під Галлією було можливим розуміти не лише Західно-Франкське королівство, із яким Візантії не мала на часі контактів, але також Прованс та Бургундію. В цьому випадку як Людовик Сліпий та і король Гуґо підходять на роль короля Галлії.

Таким чином Королівство Італія, тісно історично пов'язане із Нижньою Бургундією (королівством Прованс), як важливий об'єкт зовнішньої політики Візантії вочевидь знайшло відображення у трактаті «De ceremoniis Aulae». В першу чергу саме до його правителів, як до потенційних спадкоємців імперії Карла Великого, відноситься титул «король Франгії». Щодо титулу «король Галлії», то його носіями скоріше за все були правителі Провансу.

